

СУБ'ЄКТИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Проблема суб'єкта права, у тому числі й права інтелектуальної власності, є однією з складних у філософії, мистецтві та юриспруденції. Вона ускладнюється визначенням межі вияву свободи суб'єктом творчості, охороноздатністю створеного в її результаті твору, інтересами держави, суспільства та інших осіб до нього як об'єкта правовідносин. Інтерес та посягання інших осіб підсилюється у тому разі, коли об'єкт права інтелектуальної власності суттєво впливає на розвиток продуктивних сил, є шедевром (хітом) й користується популярністю, через що його носії розкупуваються, виконання високо оплачується, а в промисловості підвищується продуктивність праці й товар стає більш конкурентоспроможним на ринку. Тому «тіньовики», особливо на ринку аудіо – і відеопродукції, прагнуть за рахунок підробок отримати свою «левову частку» прибутку. Так, лише в ході широкомасштабної операції ДПА України «Підробка» за 5 місяців 2000 р. вилучено контрафактної продукції на загальну суму близько 12 млн. гривень, виявлено й знешкоджено 244 цехи, що виготовляли та збували контрафактну продукцію [1].

Держава може імперативно набути права на охороноздатний об'єкт, якщо він суттєво впливає на її безпеку, тобто підвищує обороноздатність чи дає відчутний економічний ефект або соціальну віддачу. Для цього створено державний фонд винаходів, куди примусово відчужуються права на об'єкти промислової власності.

Проблема суб'єкта права інтелектуальної власності ускладнюється й тим, що в мистецтві кінцевий результат залежить не тільки від ідеї, хай навіть геніальної, а від здатності і можливості її адекватними художніми образами довести до глядача та репрезентувати найкращим чином через виконавську майстерність. У цьому процесі зайнята значна кількість людей, кожен з яких привносить у кінцевий результат свою частку творчої праці. Хто більше, а хто менше. Наприклад, кінофільм є дітищем сотень учасників. Тому важливо виявити роль кожної особи у створенні кінцевого результату.

Безумовно, більшість вчених вважає першосуб'єктом саме людину. Для того, щоб бути учасником правовідносин, вона умовно ще з часів римського цивільного права наділена спеціальними юридичними якостями: правоздатністю та дієздатністю. Отже, для того, щоб бути суб'єктом права, людина повинна мати правосуб'єктність.

В юридичній літературі існує три напрямки визначення правосуб'єктності: перший, обґрунтований М.В.Вітруком, визначає правосуб'єктність із категорій правоздатності та дієздатності в їх невідривності та єдності. «Правосуб'єктність особи становить собою єдність її структурних елементів – правоздатності і дієздатності» [2, с.89]. Якщо правосуб'єктність

реалізується лише через дієздатність, то саме через здатність суб'єкта усвідомлювати свої юридично значимі поступки та керувати своєю поведінкою вона й виражається [2, с.82]. Цю теоретичну позицію тривалий час послідовно відстоював й С.С.Алексєєв. Він вказував, що правосуб'єктність є не що інше, як праводієздатність. Тому категорії «суб'єкт права» і «правосуб'єктність» співпадають. Сама правосуб'єктність є невід'ємною від особи її якістю [3, с.139]. Але виникало ряд ситуацій, коли за визначеними в установленому порядку особами визнавалися права, наприклад, на житлове приміщення ще до моменту появи самого суб'єкта (народження дитини). Це право ніби резервується на випадок появи суб'єкта. В авторському праві право на твори виникає з моменту їх створення й не вимагається визнання іншими. Але ми вважаємо, що таке авторство повинно мати свої юридично визначені межі, а такою є момент оприлюднення твору й доведення його до відома інших осіб. Прибічники другого напрямку, окрім праводієздатності, включають в правосуб'єктність й права та обов'язки, що закріплені за особами законами і ототожнюють її по суті з правовим статусом особи [4, с.30]. Прихильники третього напрямку визнають, що зміст правосуб'єктності складає праводієздатність. Але є ряд правовідносин, учасниками яких закон визнає й недієздатних громадян [5, с.6]. Наприклад, існують спеціальні колекції та виставки фастмагоричних картин, створюваних божевільними, а то і навіть тваринами. Ці картини, як відображення внутрішнього світогляду таких людей, викликають жвавий інтерес не тільки психіатрів, але й художників. Більш того, вони мають комерційну ціну. Але визнати авторство за дельфіном – це вже занадто. Божевільні можуть бути визнаними недієздатними, але за ними визнається право авторства. Закон, як вказувала Е.А.Флейшиц, визнає людей суб'єктами права і наділяє їх правосуб'єктністю [6, с.267]. При цьому вона підкреслювала, що правосуб'єктність не обов'язково пов'язана із правоздатністю. Остання є лише передумовою для правомочності. Однак С.М.Братусь вказував, що правосуб'єктність по суті справи співпадає лише з правоздатністю. Отже, існують полярні погляди на правосуб'єктність. У монографічній та навчальній літературі останнього часу в основному проводиться диференційована думка про те, що правосуб'єктність як узагальнююча категорія пов'язується з правота дієздатністю, але кожен з цих елементів має своє спеціальне значення й тому допустимий відрив цих юридичних якостей одне від одного [7, с.87]. Якщо виходити з того, що правота дієздатність є спеціальними юридичними якостями суб'єкта, то й правосуб'єктність є те саме. Але вона проявляється залежно від виду правовідносин, підстав їх виникнення та конструкції чорми права. Права та обов'язки у суб'єкті права пов'язуються із об'єктом. Тому слід відрізнити теоретичну модель правосуб'єктності, яка пов'язується лише з правоздатністю й полягає в абстрактній можливості мати права та практичну конкретну ситуацію, коли суб'єкт права через юридичні факти набуває суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Останні неможливі без наявності дієздатності. Звідси й можливі різні правовідносини. За наявності лише правоздатності суб'єкт може бути лише учасником абсолютних правовідносин, а коли в нього з'являється дієздатність, чи закон дозволяє в певних межах реалізувати її іншим особам в інтересах недієздатного – відносних. В протилежному разі довелось би недієздатних вважати не суб'єктами, а об'єктами права, що неприпустимо.

Конституція України закріпила за фізичними особами багато прав, у тому числі й природних. Ці права визнаються за людиною лише на підставі одного факту народження. Так, ст.54 Конституції України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних та матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Якщо уважно проаналізувати вказану статтю, то в її основі є свобода – свідома, цілеспрямована діяльність людини, яка опирається на знання об'єктивних законів суспільства й використовує ці знання, можливість – захищена державою здатність для себе створювати, змінювати чи припиняти суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Наприклад, з тих чи інших причин рівень самостійності наукової роботи може піддаватися сумніву. І якщо у встановленому порядку буде визнано, що така робота є плагіатом чи виконана іншою особою, то майнові й немайнові права такої особи не захищаються.

Чинне законодавство про інтелектуальну власність першосуб'єктом визнає дійсного творця – автора, особу, творчою працею якої створено охороноздатний об'єкт. У тому разі, коли такий твір створено працею двох та більше осіб, вони визнаються співавторами, а твір спільним. Спільним визнається твір, у створенні якого брали участь декілька фізичних осіб. Отже, для того, щоб визнаватися співавтором, потрібен саме творчий внесок у створення твору. У такому разі між співавторами виникає творча співпраця. Так співавторами кінематографічного твору відповідно до ст.14 закону Франції від 14 березня 1957 р. визнаються сценарист, автор переробки, автор діалогів, автор музикальних творів зі словами та без них, які створені спеціально для даного твору, режисер [8, с.83-107]. Зрозуміло, що всі особи об'єднані одним загальним задумом, але кожний з них робить свій творчий внесок в твір. Таке положення відображено й у ст.25 Закону України «Про авторське право та суміжні права» [9] й проводиться у ст.444 проєкті ЦК України, де вказується, що авторами аудіовізуального твору вважаються автори сценаріїв, діалогів, музичних творів, спеціально створених для даного аудіовізуального твору, режисери-постановники, оператори тощо, якщо інше не зазначено в договорі з організацією, що здійснює виробництво аудіовізуального твору, або в договорі з постановником аудіовізуального твору. Сюди й відноситься автор раніше створеного й переробленого або включеного частиною аудіовізуального твору.

Автор як першосуб'єкт може створити твір за власною ініціативою і в тому разі його права є беззаперечними, а може й на замовлення інших осіб. Тому якщо творча робота оплачується, а не відступаються на неї потім права, то й у роботодавця виникають тільки майнові права, і тільки у тому разі, якщо законом або договором між автором та роботодавцем не буде встановлене інше. Так, в ст.446 проєкту ЦК України встановлюється, що виключне право на використання твору, створеного за договором найму, належить особі, з якою автор перебуває у трудових правовідносинах (роботодавцеві), якщо у договорі найму не передбачено інше. Особисті ж права завжди належать виключно автору. В той же час, майнова та організаційна залежність автора від роботодавця призводить до нав'язування авторства. В разі реорганізації юридичної особи майнові права переходять як активи іншій особі, а при припиненні виникає ряд ситуацій. Так, якщо припиняється існування приватного підприємства, то ці права переходять до його власника, а якщо державне чи комунальне – то відповідно до держави в особі скарбниці чи територіальної громади. Складніше буває, коли припиняється акціонерне товариство. В такому разі майнові права можуть бути відступлені іншій особі.

Після смерті автора майнові права переходять до його спадкоємців на строк 50 років – авторські та суміжні, на строк дії охоронного документа (патента) на промислову власність. В той же час, з 1995 р. в Європі стосовно строку дії авторських прав на деякі об'єкти він продовжений до 75 років. Вбачається, що з огляду на інтеграційні процеси такий термін варто передбачити й у новому ЦК. Унікальне явище стосовно строку дії права наслідування. Для правонаступників це право безстрокове, особливо з огляду на розширення кола спадкоємців за законом. Стосовно авторського права суб'єктом визнане й суспільство, що дає можливість підприємцям тиражувати й поширювати твори класиків без згоди. На наш погляд, суспільство не може визнаватися суб'єктом такого права, бо вельми невизначеними є його суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Це швидше соціальна норма, ніж юридична. Суспільство не можна притягнути до відповідальності за невиконання юридичних обов'язків.

Список літератури:

1. «Тінювиків» на ринку аудіо- і відеопродукції поменшає // Урядовий кур'єр. 2000. №103.
2. Витрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. М., 1979.
3. Алексеев С.С. Осная теория права. М., 1982.
4. Мицкевич А.В. Субъекты советского права. М., 1962.
5. Братусь С.Н. Субъекты гражданского права. М., 1950.
6. Флейшиц Е.А. Соотношение правоспособности и субъективных прав // Вопросы общей теории советского права. М., 1960.
7. Гражданское право. Часть 1. Учебник / Под ред. Ю.К.Толстого, А.П.Сергеева. М., 1996.
8. Гражданское, торговое и семейное право капиталистических стран // Сборник нормативных актов. Авторское право / Под ред. В.К.Пучинского, М.Н.Кузнецова. М., 1988.
9. Відомості Верховної Ради України. 1994. №10. Ст.62.

Надійшла до редколегії 08.06.2000